

tidsskrift *sb.*, -et, -er, i sms.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild *sb.*, -et el. tids-

spilde *sb.*, -t.

Nyt fra Sprognævnet

spørgsmål, *bf.* pl. ene

tidsstemple *vb.*, -ede.

tidsstempling *sb.*, -en, -er.

Genus i nye fremmedord

Af Sune Just Christensen

Når et fremmed ord, et ord fra et andet sprog end dansk, bruges i dansk og bliver et fremmedord, tildeles det næsten undtagelsesløst en plads i et danskgrammatisk paradigme og derved dansksproglige egenskaber. Det engelske verbum (udsagnsord) *to check* optrådte for første gang i en dansk retskrivningsordbog i 1955. I den anledning blev ordet bl.a. tildelt den danske infinitivmarkør *-e*, og den danske nutidsmarkør, *-er* (at *checke* - *check-er*). Den fordanskede alternative stavevariant, *tjek*, kom i Retskrivningsordbogen i 1986 og blev den eneste korrekte i 2001, hvor ordet i mellemtiden havde fået mulige afledninger således at ord som *aftjekke/afchecke* i 1986 og *krydstjekke/krydschecke* i 1996 var blevet ord med officielle danske stavemåder. En lignende integration sker for substantiver (navneord) fra fremmede sprog når de som led i deres indlemmelse i danskernes ordforråd bl.a. bliver tildelt genus (køn) – skal det være fælleskøn eller intetkøn? Skal artiklen være *en* eller *et*?

Genus i dansk beskrives som en grammatisk kategori der styres af substantivets stamme uden at det fremgår af den. Genus viser sig nemlig kun via styring og kongruens i forbindelse med bøjning af artikler, pronominer og adjektiver. Der er altså intet ved substantivets nøgne form der viser os hvilket genus ordet har. At vi siger *en* i sætningen: 'Vi har lige købt en hund', er bestemt af ordet *hund* uden at der er noget ved ordets bogstaver, deres kombination eller lyd der fortæller os at det hedder *en* hund. For de fleste danske substantivers vedkommende er det vilkårligt hvilket genus de har. Alligevel er vi via vores sprogtilegnelse i besiddelse af en sproglig bevidsthed der gør at vi med meget få undtagelser er enige om substantivers genus. Det samme er ikke helt tilfældet for fremmedord som fx *happening*, *selfie* og *commitment*.

Spørgsmålene der trænger sig på, er nu: Hvem afgør hvilket genus et nyt fremmedord skal have og på hvilken baggrund?

Hvem?

Svaret på spørgsmålet om hvem der afgør hvilket genus et nyt fremmedord får, er nemt: Det er som ved de fleste andre fænomener i sproget, sprogbrugerne der afgør et fremmedords genus. Da ordet *assist* ('en målgi-vende aflevering i fx fodbold') blev optaget som et fælleskønsord i Retskrivningsordbogen i forbindelse med den seneste opdatering i december 2015, var det på baggrund af at ordet klart hyppigst bruges som fælleskøn i fx aviser, på tv og i daglig tale. En søgning i avisdatabasen Infomedia på en periode på 5 år (01.01.2010 - 01.12.2015) viser at formen 'en assist' forekommer 10755 gange og formen 'et assist' kun 116 gange.

Hvordan?

For at svare på spørgsmålet om på hvilken baggrund et fremmedords genus bliver afgjort, må man tage udgangspunkt i den generelle fordeling af de to køn i dansk. En optælling af alle substantiver i Retskrivningsordbogens 3. udgave fra 2001 viser at genusgruppen med fælleskøn indeholder 75 procent af substantiverne, og ser man på de moderne fremmedord i Retskrivningsordbogen alene, er mønstret det samme. Så når $\frac{3}{4}$ af alle fremmedord bliver fælleskøn, kan man roligt betragte fælleskøn som "default", og det er derfor mest interessant at se på hvad der betinger at fremmedord bliver intetkøn.

De to faktorer som sprogforskere typisk vil se på når de skal argumentere for intetkøn, er suffikset (afledningsendelsen) og rammeordet. Hvad suffikserne angår, er det nemlig på dansk sådan at ord der ender på fx *-tek*, *-ium* og *-ment*, med ganske få undtagelser

(fx *konsument*) er intetkøn, og andre ord, fx dem der ender på *-ture*, *-ence* og *-ing*, med få undtagelser (fx *garniture* i betydningen 'sæt af sammenhørende dele') er fælleskøn. At suffikser faktisk stadig påvirker sprogbruges valg af fremmedords genus, kan ses ved at alle de 32 fremmedord med endelserne *-ture*, *-ence* og *-ing* der kom i Retskrivningsordbogen i 2012, er fælleskøn, ligesom alle nye ord der ender på *-tek*, *-ium* og *-ment*, er intetkøn. Rammeordet kunne man også kalde det danske synonym eller hyperonym (overbegreb), og effekten af dette ved genustilskrivning kan ses ved at ord som *band*, *cover* og *slogan*, da de blev indlånt i dansk, blev intetkønsord efter de danske ord for disse, nemlig henholdsvis *orkester*, *omslag* og *motto* eller *valgsprog*.

Rammeordets faktiske effekt ved sprogbruges genustilskrivning har Sprognævnets tidligere formand Erik Hansen vist ved en lille undersøgelse. Han gav et antal forsøgspersoner et ark med 12 sætninger af typen:

han havde en/et ægte kifak med hjem fra sin rejse

Den ene halvdel af forsøgspersonerne fik at vide at *kifak* betød 'lille skindtelt til én person', og den anden halvdel fik beskrivelsen 'specielt tung og kraftig harpun'. Forsøgspersonerne skulle nu blot overstrege den genusbærende artikel som ikke passede i sammenhængen. Resultatet viste en meget tydelig tendens til at de der fik at vide at *kifak* betød 'telt', valgte intetkøn og artiklen *et*, og de som fik beskrivelsen 'harpun', valgte fælleskøn og artiklen *en*.

Suffiks vs. rammeord

Suffikser og rammeord er altså to vigtige faktorer ved genustilskrivning af fremmedord, men hvilken faktor har mon den stærkeste påvirkning når de begge optræder i ét og samme ord, men peger på hver sit genus?

Et eksempel på dette i moderne dansk er det førnævnte *konsument*, som er et af de ganske få fælleskønsord i Retskrivningsordbogen der ender på *-ment*, og det skyldes med stor sandsynlighed rammeordet *forbruger*. Dette ene eksempel på at det er rammeordet og ikke suffikset der påvirker genusvalget, er dog langt fra nok til at hævde at rammeordet generelt er den udløsende faktor. Så for at undersøge det nærmere har jeg foretaget et eksperiment inspireret af Erik Hansen. Ligesom Erik Hansen har jeg konstrueret en række ord, givet dem en betydning og formuleret en sætning hvori de indgår. Jeg har blot sørget for at mine opdigtede ord alle har et suffiks som er kendt fra fremmedord i dansk, nemlig bl.a. *-ture*, *-ence*, *-ing*, *-tek*, *-ium* og *-ment*, og så har jeg givet dem en betydning, et rammeord, som har det modsatte genus af, hvad suffikset peger på. Fx er mit opdigtede testord *saliment* med suffikset *-ment* der peger på intetkøn, blevet udstyret med det opdigtede rammeord 'tøjbutik', et fælleskønsord, og er derefter placeret i sætningen:

Jeg skal finde _____ saliment der har billige sko

Jeg har herefter fået 104 studerende og ansatte ved et gymnasium i København til at deltage i undersøgelsen ved at tage stilling til om der skulle stå *en* eller *et* på den blanke linje i 12 lignende sætninger: 6 hvor testordets suf-

fiks pegede på fælleskøn, mens rammeordet pegede på intetkøn, og 6 hvor suffikset pegede på intetkøn og rammeordet på fælleskøn.

Et problem med denne metode kunne være hvis testpersonerne hverken tog udgangspunkt i suffikset eller rammeordet, når de valgte genus. Dette har jeg derfor så vidt muligt kontrolleret for ved at lave et antal testord hvor rammeord og suffiks peger på samme genus. De testpersoner som svarede det modsatte genus af hvad rammeordet og suffikset pegede på, blev skilt fra undersøgelsen da jeg antog at de benyttede sig af alternative og måske vilkårlige strategier ved genustilskrivning (dette var tilfældet for 18 personer således at resultatet udgøres af de sidste 86 testpersoners besvarelser).

Hvad kan forventes af en sådan undersøgelse?

Når vi ser på resultatet af denne undersøgelse, skal vi huske på at fælleskøn er det klart hyppigste i dansk. Det bør derfor ikke overraske nogen hvis fx tvivlstillfælde ved nogle ord hos testpersonerne resulterer i at valget hyppigere er faldet på fælleskøn end på intetkøn, og at den overordnede fordeling af fælleskøn og intetkøn i undersøgelsen tilnærmelsesvis ligner fordelingen fra Retskrivningsordbogen, altså omkring 75 % fælleskønsord. Viser dette sig ikke at være tilfældet, og viser der sig rent faktisk en større effekt af den ene faktor, fx rammeordet, må dette i så fald særligt kunne ses ved genustilskrivningen af de ord hvor rammeordet peger på intetkøn, og hvor intetkøn er valgt. Det vil nemlig indikere at rammeordets påvirkning ikke blot er stærkere end suffiksets, men også er stærkere end den >

generelle tendens der jo hælder mod fælleskøn.

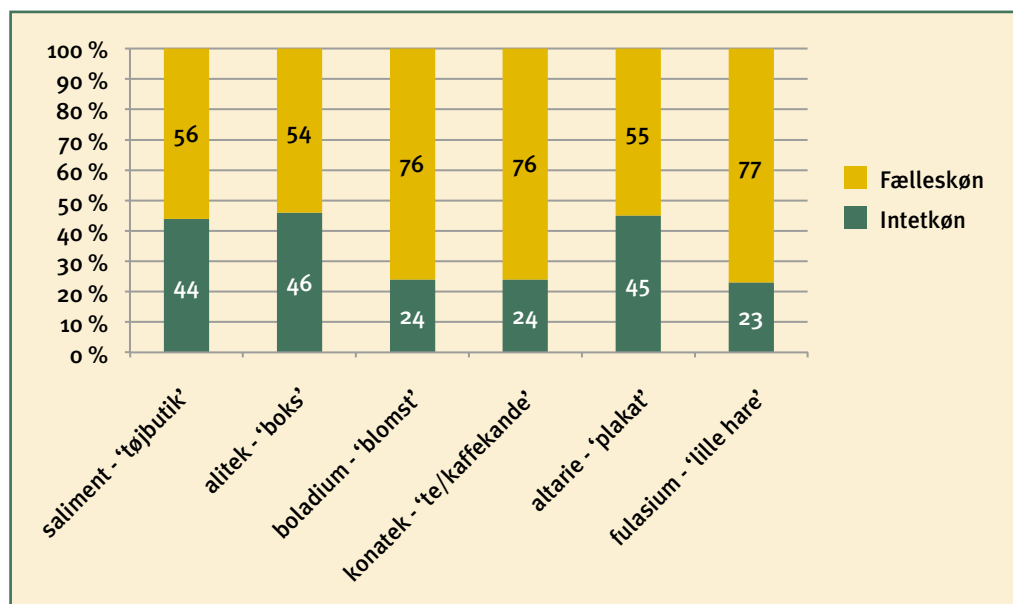
Når suffikset peger på intetkøn og rammeordet på fælleskøn

Undersøgelsens seks testord hvis suffikser normalt optræder i intetkønsord, og hvis rammeord er fælleskøn, var

- *saliment* ('tøjbutik')
- *alitek* ('boks til opbevaring af hemmeligheder')
- *boladium* ('blomst med blå blade')

- *konatek* ('te-/kaffekande')
- *altarie* ('plakat med plantemotiver')
- *fulasium* ('lille hare').

Som det ses af figur 1, valgte størstedelen af testpersonerne fælleskøn ved disse ord. Men med kun den ene halvdel af resultatet præsenteret kan vi dog ikke sige om testpersonerne skeler væsentlig mere til rammeordet når de skal vælge genus, eller om de blot lægger sig op ad den generelle fordeling af genus i dansk.

Figur 1 viser den procentvise fordeling af testpersonernes valg af genus ved de seks testord hvor rammeordet peger på fælleskøn og suffikset peger på intetkøn.

Når rammeordet peger på intetkøn og suffikset på fælleskøn

Undersøgelsens seks testord hvis suffikser normalt optræder i fælleskønsord, og hvis rammeord er intetkøn, var

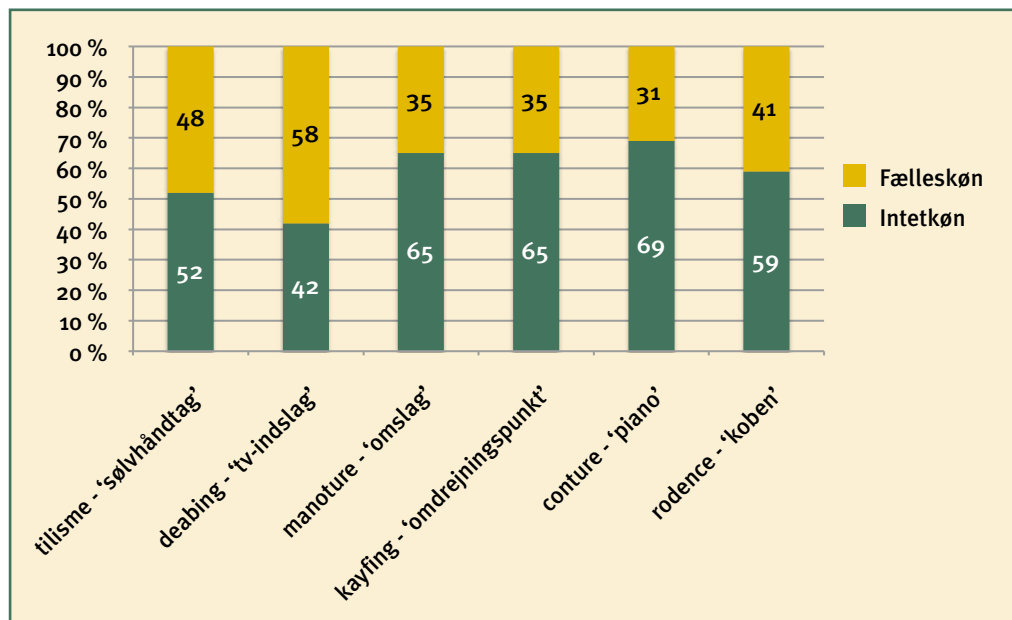
- *tilisme* ('sølvhåndtag')
- *deabing* ('kort tv-indslag med vigtig information')
- *manoture* ('omslag')
- *keafing* ('omdrejningspunkt')
- *conture* ('piano')
- *rodence* ('koblen').

Testpersonernes genusvalg er her modsat den generelle fordeling i dansk, som det ses i figur

2 med en overvægt af intetkøn i 5 af de 6 ord og altså ligesom de første seks ord med et overvejende fokus på rammeordet.

Sune Just Christensen
(f. 1986) er stud.mag. i lingvistik, studentermehjælper i Dansk Sprognævn.

Figur 2 viser den procentvise fordeling af testpersonernes valg af genus ved de seks testord hvor rammeordet peger på intetkøn og suffikset peger på fælleskøn.

Det betyder at testdeltagerne havde overvejende fokus på rammeordet ved 11 ud af undersøgelsens 12 testord. Det skal dog pointeres at der ved ingen af testordene var hundrede procent enighed blandt testdeltagerne, og at der endda ved nogle næsten ingen forskel var mellem rammeordet og suffiksets påvirkning.

Så hvad ved vi af nyt?

Umiddelbart har rammeordet en stærkere påvirkning ved genustilskrivning end suffik-

set har, og hvad betyder det så? Resultatet af denne undersøgelse giver os et bedre indblik i hvordan sprogbrugerne opfatter ukendte ord, og hvordan denne opfattelse hjælper dem til at tilpasse ordene vores dansksproglige mønstre. Og eftersom vi i Sprognævnet tit bliver spurgt om hvilket genus forskellige nye fremmedord har, kan denne undersøgelse hjælpe os til at give et mere kvalificeret svar på hvad vi tror bliver det mest anvendte genus når nye ord kommer til. Det betyder dog ikke at Dansk Sprognævn nu vil have ekstraordinært fokus på rammeordet, for som Erik Hansen påpeger, kan rammeordseffekten bruges som historisk forklaring på valg af genus, men næppe lægges til grund for normative >

valg, da der ofte kan være flere mulige rammeord til et fremmedord. *Saliment* kunne jo have betydet 'tøjmarked' (intetkøn) og ikke 'tøjbutik' (fælleskøn).

Litteratur

Hansen, Erik (1995). Genus i nye fremmedord. i *Sprog i Norden* 1995, 24-31. Nordisk sprogsekretariat.

Der skal to til at være kærestes

Af Jørgen Nørby Jensen

Dansk Sprognævn er blevet spurgt om sætningen *han har været kærestes med hende i 5 år*. Kan man sige sådan, eller skal det hellere være *han har været kæreste med hende i 5 år*? Skal man med andre ord bruge ental eller flertal af ordet *kæreste* i sådanne konstruktioner? Det korte svar er at begge formuleringer må accepteres. Ingen af udtryksmåderne giver anledning til misforståelser, og det er vist heller ikke sådan at man udsætter sig selv for kritik ved at vælge den ene formulering fremfor den anden. Derimod kan man selvfølgelig spekulere over hvordan det kan være at en flertalsform som *kærestes* kan knytte sig til en entalsform som *han*.

"Pigen var gode venner med karlen"

I sætningen *han har været kæreste(r) med hende i 5 år* står *kæreste(r)* prædikativt (som omsagnsled) til *han*. Sædvanligvis retter prædikativet sig i køn og tal efter det led det lægger sig til: *bilen er grøn – huset er grønt – bilerne er grønne; hun er tandlæge – de er tandlæger; han er min bedste ven – de er mine bedste venner; han malede væggen rød – han malede væggene røde* osv. I visse faste udtryk er prædikativet ubøjeligt: *besparelserne har*

været genstand (ikke 'genstande') *for kritik, politikerne holder os for nar* (ikke 'narre'), *iværksættere er deres egen lykkes smed* (ikke 'smede') osv.

Faste udtryk med prædikativet i flertal er sjældnere, men forekommer dog. I forbindelse *være eller blive gode venner med* er der således tradition for at bruge flertalsformen *venner*, også selvom der refereres til et entalsord. Allerede i Christian Molbech: Dansk Ordbog fra 1833 finder man således under opslagsordet *Ven* eksemplet "Ham kan man let blive gode Venner (ikke god Ven) med". Eksemplet genfindes i Videnskaberne Selskabs Ordbog (bd. 8, 1905), endda med den skærpede formulering "aldrig god Ven" i parentes. Begge ordbøger afviser altså helt entalsformen *ven*, mens Ordbog over det danske Sprog (bd. 26, 1952) nøjes med at konstatere at konstruktionen *være gode venner med en* er "almindelig med subjekt i ental". Af ordbogens eksempler kan nævnes "sæt, at jeg blev gode Venner med ham istedenfor med Dig" (M. Goldschmidt: Blandede Skrifter, bd. I-IV, 1859-60) og "han vilde være gode Venner med jer alle" (Kaj Munk: Med Ordets Sværd, 1942). Om *ven* skriver

ordbogen desuden at det forekommer ”i flertal som prædikativ til ord i ental”, fx ”Jeg var kun Venner med Sejr” (Tom Kristensen: En anden, 1923) og ”Nu er jeg blevet Venner med ham” (Isak Dinesen, dvs. Karen Blixen: Syv fantastiske Fortællinger, 1935). Ordbogen tilføjer at der er tale om ”dagligdags sprog”. Ordet *uven* opfører sig ifølge ordbogen på samme måde, fx ”En Forretningsmand bliver aldrig med sin gode Vilje Uvenner med Nogen” (M. Goldschmidt: Fortællinger og Virkelighedsbilleder, bd. III, 1883).

Forklaringen på at det her er normen at bruge flertalsformen hvad enten den lægger sig til et entalsord eller et flertalsord, er ifølge grammatikeren Kristian Mikkelsen (1911, s. 159) at konstruktionen oprindelig kun har været brugt med et flertalsord som subjekt. Eksempelvis skulle ”Pigen var gode venner med karlen” være opstået af ”Pigen og karlen var gode venner”. J.N. Madvig (1857, s. 22) skriver tilsvarende at ”Forestillingen om Gjensidighed .. har frembragt det ubevidst kløgtige Udtryk: Han er gode Venner med hende”, men tilføjer: ”for at erindre om, at slig Kløgt ikke er consequent, tilføier jeg, at man ikke kan sige: Han er Kjærester med hende”. Ifølge Aage Hansen (1967, bd. 2, s. 155) er dette ”rigtigt for rigssprogets vedkommende, men jysk har udtrykket”.

Han er kærester med hende

I vore dage er udtrykket ikke begrænset til jysk. Det findes også blandt sprogbbrugere med ikkejysk baggrund, og man kan jævnlig støde på det i skriftsproget:

Den australske hjerteknuser, som har været kærester med Helena i tre år mødte Paula

Yates, da hun interviewede ham til sit morgen tv-show (Ekstra Bladet 14.2.1995).

Han blev forelsket i en jævnaldrende og blev kærester med hende (Jyllands-Posten 2.10.1997).

Jeg var kærester med Brad for lang tid siden, og dengang var vi begge to helt anderledes, end vi er i dag (Politiken 5.8.2005).

Flertalsform af prædikativet sammen med et entalssubjekt forekommer også ved ord som fx *kammerat*, *fjende*, *bolleven*:

Den 40-årige formodede bagmand, der er kammerater med den 37-årige, nægtede også at kende til indbruddet (Horsens Folkeblad 2.12.2015).

Taylor Swift har afsløret, at en af hendes nye sange er om en anden kendt, som hun nu er fjender med (ViUnge.dk 10.9.2014).

Jeg var bollevenner med én, hvor jeg rimelig sent fandt ud af, at han havde en kæreste, som han var utro sammen med mig, så det var lidt af et chok (Femina 17.10.2013).

Frie og styrede konsubjekter

Ord som *kæreste*, *ven*, *kollega*, *fjende* og lign. giver kun mening når der er mindst to der omtales. Man kan kun dårligt sige *jeg er ven*, *hun er kæreste*, *Jørgen er kollega* osv. Man er nødt til at have relationen med: *jeg er ven med Peter*, *hun er kæreste med en amerikaner*, *Jørgen er kollega med Margrethe* osv. I sådanne konstruktioner er der tale om det man i den grammatiske litteratur undertiden kalder >

”konsubjekter”. Ifølge Grammatik over det Danske Sprog er et konsubjekt ”et sætningsled der – uden selv at være udtrykssubjekt – har de samme indholdsrestriktioner som sætningens udtrykssubjekt. Et konsubjekt er altså et ”med-subjekt”, et indholdssubjekt der optræder i den samme sætning som et fuldt prototypisk subjekt – og med de samme semantiske restriktioner” (Hansen og Heltoft 2011, bd. 3, s. 1234). I sætningen *Peter er fjende med Bent er Peter* (udtryks)subjekt, og *Bent er* konsubjekt. Både *Peter* og *Bent* er fulde indholdssubjekter, og dette viser sig bl.a. ved at de følgende sætninger er mulige i den samme betydning:

Peter og Bent er fjender
Bent er fjende med Peter.

Peter og *Bent* indgår med andre ord i den samme situation og i den samme relation (de er fjender!).

Helt overordnet kan man skelne mellem frie og styrede konsubjekter. Frie konsubjekter har vi i sætninger som de følgende:

Jensen fælder træer *med sin nabo*
Hanne var i byen *med min kone* i går
(eksempler fra Hansen og Heltoft 2011, bd. 3, s. 1239)

De kan undværes uden at grammatikken bryder sammen. Det frie konsubjekt kan desuden forbindes med ordet *sammen*:

Jensen fælder træer *sammen med sin nabo*
Hanne var i byen *sammen med min kone* i går

Styrede konsubjekter finder man i sætninger som:

Jørgen er kollega *med Margrethe*
Han er kæreste *med en italiensk pige*
Mohammed er ven *med Gustav*

Ved styret konsubjekt er *sammen* ikke muligt, og konsubjektet kan heller ikke undværes i sætningen: **Mohammed er ven sammen med Gustav*, **Mohammed er ven*. Der er i de nævnte sætninger en gensidig relation mellem det reelle subjekt og konsubjektet. Styrede konsubjekter optræder således ved ord hvor der nødvendigvis må være flere parter involveret. Eller sagt på en anden måde: Man kan ikke være *kæreste*, *ven*, *fjende*, *kammerat*, *kollega* osv. helt alene. Man må være det i relation til andre. Her har vi formodentlig også forklaringen på at en flertalsform som *kærester* kan optræde sammen med et entalssubjekt som *han*: *Han har været kærester med hende i 5 år*. Hverken subjektet (*han*) eller konsubjektet (*hende*) står i flertal. Flertalsbetydningen er i stedet udtrykt i relationen, og dette forhold kan altså undertiden fremkalde flertalsbøjning af prædikativet.

Opsummering

I konstruktioner som *han er gode venner med hende* og *hun er igen blevet uvenner med ham* er der fra gammel tid tradition for at bruge flertalsformerne *venner* og *uvenner*, også selvom der henvises til entalsformer. Faktisk ville det være lidt påfaldende (om end ikke decideret ukorrekt) at bruge entalsformerne *ven* og *uven*: *han er god ven med hende*; *hun er igen blevet uven med ham*.

I sætninger som *hun var kærester med ham*

i 3 år veksler flertalsformen *kærester* med entalsformen *kæreste* i den faktiske sprogbrug, og brugen af flertal i sådanne konstruktioner har tilsyneladende eksisteret længere i jysk end i rigsdansk (jf. ovenfor). Også ved ord som *ffjende*, *kammerat*, *bolleven* og lign. er der vaklen mellem ental og flertal når de står prædikativt til et entalsord. Derimod finder man kun i meget begrænset omfang flertalsformer som fx *kolleger* (eller *kollegaer*), *kompagnoner* og *forbundsfæller* brugt sammen med et entalsord. Her følges de traditionelle grammatiske regler: *han er kollega med hende; de er kolleger med hende*. Hvorfor de forskellige ord ikke opfører sig ens i sådanne konstruktioner, er svært at sige. Måske må man med Madvig blot konstatere at konstruktioner som *han er venner/kærester/ffjender med hende* ganske vist er ”kløgtige”, men at slig kløgt ikke er konsekvent!

Jørgen Nørby Jensen (f. 1971)
er seniorkonsulent i Dansk
Sprognævn.

Litteratur

- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): Grammatik over det Danske Sprog, bd. I-III. Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, Aage (1967): Moderne Dansk, bd. I-III. Grafisk Forlag.
- Madvig, J.N. (1856/1857): Om de grammatikalske Betegnelser Tilblivelse og Væsen, bd. I-II. J.H. Schultz.
- Mikkelsen, Kristian (1911): Dansk Ordføjningslære. Lehmann og Stage (citeret efter genudgivelse. Hans Reitzels Forlag, 1975).

Mindeord for Marianne Dall

Med stor sorg modtog Sprognævnet den 2. maj 2016 meddelelsen om at Marianne Dall pludselig var gået bort. Marianne Dall havde blandt mange andre administrative opgaver ansvaret for abonnenterne for Nyt fra Sprognævnet, en opgave som hun varetog med stor omhu og personligt engagement.

Marianne var uddannet som cand.mag. i tysk og datalingvistik. Før hun kom til Sprognævnet i august 2014, arbejdede hun med ordbøger, sprogteknologi og administration på Center for Sprogteknologi på Københavns Universitet og i firmaet Lingtech A/S samt med udveksling af studerende i virksomheden AFS Interkultur.

Marianne blev med sin stille, beskedne

og milde facon hurtigt en integreret del af Sprognævnet. Hun var særdeles afholdt, ikke blot fordi hun var meget samvittighedsfuld, pålidelig og hjælpsom, men også fordi

hun havde let til smil og latter og var god til at se de skæve vinkler i hverdagen der kan fremkalde et smil. Vi ved at hun holdt meget af arbejdet med Nyt fra Sprognævnet, hvor hun gjorde sit yderste for at servicere abonnenterne bedst muligt.

Marianne efterlader et stort savn hos os alle. Vi vil altid mindes hende med varme og venlige tanker.

Korrekt stavning. Den lille hjælper

Den lille hjælper er en opslagsbog alle kan bruge som hjælp under det skriftlige arbejde.

I bogen kan man finde viden om alle de vigtige retskrivningsproblemer. Man kan fx læse om hvornår ord skrives i ét ord, hvornår der skal *-r* på et ord, og hvornår man skal skrive henholdsvis *lægge* og *ligge*.

Den lille hjælper er målrettet folkeskolens udskolings elever og studerende på ungdomsuddannelser, men den kan anvendes af alle der gerne vil have hjælp til dansk retskrivning lige ved hånden.

I serien findes også bogen *Korrekt stavning. Underviserens håndbog i dansk retskrivning*, som behandler den danske retskrivning i dybden (se omtale af bogen i *Nyt fra Sprognævnet* 2014/4, s. 11). Bogen falder i to dele. Den første del beskriver forudsætningerne for at kunne give sig i kast med det at lære den danske retskrivning. Den anden del beskriver mere specifikke retskrivningsregler.

Ida Elisabeth Mørch. Korrekt stavning. Den lille hjælper. Dansk Sprognævnets skrifter 47. Dafolo Forlag 2016, 48 sider. Bogen kan købes i boghandlen eller bestilles i Forlaget Dafolos webshop (<http://www.dafolo-online.dk>) til en vejledende pris på 75 kr. Besøg også bogens hjemmeside: <http://www.dafolo.dk/korrektstavning>.

Trække af på

SPØRGSMÅL: Jeg er for nylig flyttet til Fyn, hvor jeg har fået job i Odense Kommune. Her bruger man ofte udtrykket *trække af på* om at tage en beslutning (fx *cheferne skal trække af på det*). Det er et udtryk som jeg aldrig havde hørt før jeg satte mine fødder i Odense Kommune. Jeg har googlet, slået op og spurgt mennesker (både øst og vest for Fyn, ung som gammel) om de har hørt udtrykket - uden held. Ingen kender til det! Min teori er derfor at det er et udtryk som er opstået i Odense Kommune (måske er det fynsk), og som ikke bruges andre steder. Mine kolleger er dog ikke enige! De mener at det er et ganske almindeligt udtryk som jeg burde kende, og de bemærker samtidig at det nok skyldes at jeg er opvokset i Nordjylland. Mit spørgsmål er derfor: Er det et rigtigt udtryk (kendt i hele Danmark), eller er det "Odense Kommuneslang"? Og hvor stammer det dog fra?

SVAR: Vi er ikke tidligere stødt på udtrykket *trække af på*, og så vidt vi kan se, er det heller ikke registreret i nogen af de ordbøger eller opslagsværker som vi har adgang til. Det betyder dog ikke nødvendigvis at det er forkert eller ikke eksisterer. En søgning i avisdata-basen Infomedia i tekster fra "alle år" (dvs. fra 1990 til i dag) gav således en del eksempler på udtrykket, fx

En lang række forhold skal først undersøges til bunds, inden politikerne "kan trække af" på sagen (Fyens Stiftstidende 17.1.2003).

Selvfølgelig kan sådan nogle demokratiske vagthunde som os journalister på vore læsers vegne kun være glade for, at politikere faktisk undersøger sagerne, før de "trækker af på den", som det hedder i moderne kommunal ledelse (Fyens Stiftstidende 28.2.2010).

Socialdemokraten Jesper Mathiesen indrømmede, at byrådet et stykke af vejen ikke helt havde vidst, hvad de besluttede om lægekørslen: "Byrådet har i taxa-sagen nok ikke havde været helt inde i substansen, før vi trak af på den" (Randers Amtsavis 12.10.2012).

Som det fremgår af citaterne, bruges udtrykket *trække af på* i betydningen 'tage en beslutning', 'træffe en afgørelse' eller lignende. Langt de fleste af eksemplerne i Infomedia stammer fra fynske aviser, og det kunne jo tyde på at udtrykket er mest almindeligt på Fyn. At der nok også er tale om et udtryk der primært hører den kommunale verden til, understøttes af at udtrykket i mange af eksemplerne er sat i citationstegn eller forsynet med >

forklarende tilføjelser (fx ”som det hedder i moderne kommunal ledelse” i citatet ovenfor). Dette kan tolkes som et signal om at mange skribenter opfatter udtrykket som nyt, mærkeligt, slangpræget eller på anden måde påfaldende.

Vi kan konkludere at udtrykket *trække af på* findes og bruges og som sådan er et ”rigtigt udtryk”. Om det er kendt i hele landet, er

mere tvivlsomt, men det er altså ikke begrænset til Fyn (jf. ovenfor). Og noget kunne altså tyde på at der er tale om et udtryk der fortrinsvis anvendes i kommunal(politisk)e sammenhænge. Hvordan udtrykket er opstået, og hvor det stammer fra, kan vi desværre ikke svare på. Måske er der læsere der kan hjælpe?

JNJ

Ansvar eller skyld?

SPØRGSMÅL: Hvad er forskellen på *ansvar* og *skyld*? Ofte hører man formuleringer som ”xx organisation har taget ansvaret for ...” og ”xx organisation har taget skylden for ...”, hvor der er tale om en terroraktion som xx har udført.

SVAR: I Den Danske Ordbog (på ordnet.dk) defineres ordene *ansvar* og *skyld* således:

ansvar: ’juridisk eller moralsk forpligtelse til at stå til regnskab, garantere eller sørge for noget eller nogen. I denne sammenhæng er den relevante betydning: ’juridisk eller moralsk forpligtelse til at stå til regnskab for noget eller nogen.’

skyld: ’ansvar som en person, en genstand eller et forhold bærer ved at være årsag, grund eller anledning til at noget er gået galt, har udviklet sig uheldigt, kan kritiseres, el.lign.’ og den juridiske: ’ansvar som nogen pådrager sig ved at begå eller forsøge at begå en strafbar handling.’

Ud fra ordbogsdefinitionerne er der altså ikke en tydelig forskel på betydningen af *ansvar* og *skyld* i denne type formuleringer.

Det samme gælder sprogbrugen. Søgninger i Infomedia på formuleringerne *har taget ansvaret for*, *har taget skylden for*, *påtaget sig ansvaret for*, *påtaget sig skylden for* viser at de er nogenlunde lige udbredte i de landsdækkende dagblade, og at de bruges synonymt i forbindelse med terroraktioner.

Nogle sprogbrugere reagerer dog på formuleringerne og mener at der er en betydningsforskel, nemlig at man ved at tage ansvar erklærer sig indstillet på at erstatte forvoldte skader, mens man sagtens kan være skyldig (årsag til at noget er sket) uden at tage ansvar.

Begge formuleringer kan siges at være problematiske, og man kan – for ikke at genere nogen – undlade at bruge vendingerne *taget ansvaret for* og *taget skylden for*. Hvis man vil være neutral, kan man sige fx ”den og den organisation har meddelt at det var den der udførte aktionen”.

IEM

God dag og goddag

SPØRGSMÅL: Jeg har lagt mærke til at folk ofte siger *god dag* som en slags afskedshilsen, fx når man har betalt for sine varer og skal gå ud af supermarkedet. Er det ikke noget relativt nyt?

SVAR: Jo, det er formentlig et nyere fænomen at *god dag* (der ikke skal forveksles med *god-dag*) bliver brugt som afskedshilsen. Det ældste skriftsproglige citat vi har fundet, stammer fra Dagbladenes Bureau 10.2.2009, og det lyder: ”De uskrevne regler på virksomhederne er mange. Går man samlet til frokost eller hver for sig, og siger man god dag eller farvel, når man går, eller er det ligegyldigt”? Udtrykket er dog sandsynligvis ældre, i hvert fald i

talesproget, og det er nok en afkortning af de efterhånden ret velkendte afskedshilsner *hav en god dag* eller *hav en fortsat god dag*. Det pudsige er at med denne afkortning bliver *goddag* det vi siger når vi mødes, mens *god dag* bliver til det vi siger når vi går. Og det er vigtigt at huske trykfordelingen: *Farvel og god dag* fungerer udmærket, mens *farvel og goddag* er det rene nonsens. Udtrykket bliver yderligere kompliceret af at *goddag* besvares med et tilsvarende *goddag*, mens *god dag* besvares med et *tak, i lige måde* el. lign., selvom det jo egentlig har samme funktion som *farvel*. Der er ingen der har sagt at det skal være nemt ...

MHA

En eller et læk?

SPØRGSMÅL: Når jeg slår op i ordbøgerne, kan jeg se at ordet *læk* (i betydningen ’lækage, utæthed’) kun kan bruges i fælleskøn, altså *en læk*, men jeg synes oftere og oftere at jeg også støder på formen *et læk*. Er intetkønsformen også tilladt?

SVAR: Det er rigtigt at substantivet *læk* ifølge Retskrivningsordbogen, 4. udg., 2012, kun kan optræde i fælleskøn, altså *en læk* og *lækken*, og intetkønsformen er dermed ikke tilladt. I Ordbog over det danske Sprog (bind 13, 1932), der beskriver sproget fra ca. 1700 til 1950, kan man dog læse at intetkøn også forekommer, om end sjældent (man kan slå op i ordbogen på ordnet.dk). Og noget kunne

tyde på at intetkønsformen er på vej frem igen (og muligvis aldrig har været helt forsvundet). I Den Danske Netordbog (på ordbogen.com) kan man således under opslagsordet *læk* se at bøjningsformerne *et læk* og *lækket* findes, men at de ”ikke anbefales”. Intetkønsformernes udbredelse bekræftes af en søgning i april 2016 i Infomedia (alle år) på hhv. *et læk* og *en læk*. I denne søgning forekom *et læk* ca. 2000 gange, mens *en læk* forekom ca. 4200 gange. Med andre ord er fælleskøn (ikke overraskende) mest udbredt, men intetkøn forekommer dog så mange gange at det er værd at holde øje med om intetkønsformen i de følgende år vinder yderligere indpas.

MHA

Er du nysgerrig på verden?

SPØRGSMÅL: Jeg sidder med en tekst hvor der står *nysgerrig på* i stedet for *nysgerrig efter*. Kan man overhovedet bruge *nysgerrig på*?

SVAR: Det traditionelle er *nysgerrig efter*, og det er *efter* og ikke *på* som er angivet i ordbøgerne under opslagsordet *nysgerrig*. Den Danske Ordbog (på ordnet.dk) har således forbindelsen ”*nysgerrig efter at+infinitiv/ noget*”, og Politikens Nudansk Ordbog (på ordbogen.com) har eksemplet *han var nysgerrig efter at få noget at vide om polarekspeditionen*.

Men det ser ud til at det i de senere år er blevet ret almindeligt at bruge *nysgerrig på* hvor der lige så godt kunne have stået *nysgerrig efter*, fx *Jeg er hele tiden nysgerrig på at lære nye materialer og arbejdsmetoder at kende* (Politiken 8.1.2016).

Præpositionerne *på* og *efter* bruges altså undertiden i flæng, men *nysgerrig på* har derudover en bredere anvendelse end *nysgerrig efter*. Forbindelsen *nysgerrig efter* bruges især

med *at+infinitiv*, fx *nysgerrig efter at se/vide/lære/opleve/høre* osv., som det ses i følgende eksempler:

Efter at have set filmen, er jeg blevet endnu mere *nysgerrig efter* at opleve en regulær ballet lige præcis på Bolsjoj (Berlingske 28.11.2015).

Jeg var *nysgerrig efter* at se, hvad det handlede om (Information 21.11.2015).

I få tilfælde kan *nysgerrig efter* være efterfulgt af et substantiv, fx *nysgerrig efter svaret* (jf. tysk-dansk-tysk på ordbogen.com), *nysgerrig efter forklaringen* (jf. korpus.dk) og *nysgerrig efter resultatet* (jf. Politiken 2.7.2012), men kun når det er tydeligt at det drejer sig om at finde ud af hvordan noget forholder sig.

Forbindelsen *nysgerrig på* kan forekomme i samme type konstruktioner, men ofte efterfølges det af et substantiv som ikke er muligt efter *nysgerrig efter*:

Er man nysgerrig på nordlyset, er der masser at lære på oplevelses- og læringscentret Rumskibet Aurora, som er tilknyttet Andøya Space Center (jp.dk 30.12.2015).

Jeg er ubeslutsom, forvirret og utroligt ambitiøs og nysgerrig på verden (Information.dk 24.6.2015).

(...) og hun er derfor også selv begyndt at tænke mere åbent og være endnu mere nysgerrig på andres projekter (Jyllands-Posten 4.12.2015).

I de tre sætninger ovenfor ville man med *nysgerrig efter* blive nødt til at tilføje at+infinitiv således at vi får fx *nysgerrig efter at vide mere om nordlyset, nysgerrig efter at opleve verden, nysgerrig efter at høre om andres projekter*. Med *nysgerrig på* kan man nøjes med en konstruktion med et substantiv der følger umiddelbart efter.

AÅJ

AK	Anne Kjærgaard
AÅJ	Anita Ågerup Jervelund
ESJ	Eva Skafte Jensen
IEM	Ida Elisabeth Mørch
JNJ	Jørgen Nørby Jensen
JS	Jørgen Schack
MHA	Margrethe Heidemann Andersen
PD	Philip Diderichsen
PJ	Pia Jarvad
SK	Sabine Kirchmeier

Generelle abonnementsvilkår

Levering

Nyt fra Sprognævnet udkommer 4 gange om året, i marts, juni, september og december. Hvis du midt i måneden endnu ikke har modtaget bladet, bedes du henvende dig til Dansk Sprognævn for at få tilsendt et erstatningseksemplar.

Betaling

Abonnementet betales forud, og opkrævning sker i januar, enten ved at Dansk Sprognævn sender dig et indbetalingskort (til betaling på posthuset, i banken eller via netbank) eller via BetalingsService (BS).

Som ny abonnent modtager du de numre der er udkommet i indværende år, samt et indbetalingskort for et fuldt årsabonnement.

Pris

Prisen er 120 kr. om året. Du betaler for et år ad gangen, så selvom du opsiger dit abonnement midt på året, vil du stadig modtage og betale for resten af årets udgivelser.

Varighed og opsigelse

Abonnementet løber indtil du opsiger det skriftligt, enten per brev eller mail. Seneste frist for opsigelse er 10. december. Det er ikke gyldig opsigelse blot at undlade at betale. Ved opsigelse af abonnementet skal du huske selv at opsiges en evt. betalingsaftale med BS.

Flytning

Flytning skal du meddele per telefon, mail eller brev. Ved henvendelser om abonnementet skal du have dit abonnementsnummer klar.

Nyt fra Sprognævnet

2016/2 · juni

Genus i nye fremmedord 1

Der skal to til at være kærestere 6

Mindeord for Marianne Dall 9

NYE BØGER

Korrekt stavning. Den lille hjælper 10

SPØRGSMÅL OG SVAR

Trække af på 11

Ansvar eller skyld? 12

God dag og goddag 13

En eller et læk? 13

Er du nysgerrig på verden? 14

Næste nummer udkommer i september 2016

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Dtp: Jannerup A/S

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 120 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Abonnement mv.:

Telefon: 33 74 74 11 eller
adm@dsn.dk

Spørgetelefon: 33 74 74 74
(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15)

www.dsn.dk
www.sproget.dk